

STADSHOLMEN

VINTERTULLEN MINDRE 4

Malmgårdsvägen 53

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreservatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1** HUVUDBYGGNADEN
- 2** FÖRE DETTA TRÄDGÅRDSMÄSTARBOSTADEN
- 3** LÄNGAN VID LILLA MEJTENS GRÄND
- 4** LUSTHUSET

VERNER GROENS MALMGÅRD 1906. VID GATAN STÅR TRÄDGÅRDSMÄSTARBOSTADEN OCH I BAKGRUNDEN SYNS HUVUDBYGGNADEN. FOTO: LARSSONS ATELJÉ. SSMFA9948

Fastigheten Vintertullen mindre 4 kallas Groens malmgård efter den vinhandlare som ägde egendomen i början av 1700-talet. Malmgården är unik med en av Stockholms bäst bevarade malmgårdsträdgårdar och huvudbyggnaden är den enda kvarvarande malmgårdsbyggnaden av karolinsk typ. Även den före detta trädgårdsmästarbostaden och längan utgör viktiga inslag i malmgårdsmiljön.

Egendomen har ett rikt historiskt förflutet som tar sin början mellan åren 1664 och 1688 då huvudbyggnaden och en del av längan vid Lilla Mejtens gränd uppfördes av handelsmannen Scipio Mijtens. Huvudbyggnaden är en god representant för 1600-1700-talets malmgårdar. Exteriörerna är välbevarade, främst utmärker sig det höga karaktäristiska karolinska säteritaket. Invändigt är den ursprungliga planlösningen avläsbar och i rummen finns bland annat bevarade stucktak i barockstil och snickerier från

tiden omkring 1800-talet. Under 1900-talet genomfördes förändringar som tillsammans med övrig inredning i huset utgör ett pedagogiskt exempel på stilideal genom tiderna.

I slutet av 1800-talet hade fastigheten en betydande samhällsroll som skyddshem för kvinnor under ledning av Elsa Borg. Sedan 1983 driver Stiftelsen Malmgården Vita Bergen dagverksamhet och handelsträdgård på gården.

Fastigheten Vintertullen mindre 4 är blåvärderad

LÄNGAN VID LILLA MEJTENS GRÄND. FOTO: J. MALMBERG.

enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Det tidigare avskilt belägna området kring Nytorget och Hammarby sjö blev ett centrum för textilnäringen i den första etappen av Stockholms industrialisering. Redan under 1600-talets senare del etablerades textilindustri i den så kallade Malongen vid Nytorget och vid Barnängen. De förhållandevis stora skarorna textilarbetare och deras familjer hade särskilt problematiska levnads- och arbetsförhållanden. Flertalet bodde mycket trångt inom fabriksanläggningarnas gränser eller i utkantsbebyggelsen i Vita Bergen.

Parallellt med industrierna fanns i den glest bebyggda trakten stora trädgårdar, däribland Groens Malmgård, som givit gatan sitt nuvarande namn. Mer stadsmässig, sammanhängande bebyggelse uppfördes under 1700-talet vid Nytorget och längs Malmgårdsvägen som ledde till Vintertullen vid Hammarby sjö och till vintervägen över isen mot Värmdö.

Före anläggandet av Hammarbykanalen med tillhörande sjösänkning och kajanläggningar på 1910- och 20-talen gick vattnet nästan ända fram till nuvarande kvarteret Vintertullen. I början av 1900-talet delades Malmgårdsvägen då Renstiernas Gata drogs fram. På 1910- och 20-talen förutspåddes att nya hyreshus skulle växa upp längs Malmgårdsvägen, vilket också kom till stånd på västra sidan gatan, och det argumenterades för att spara den industri- och socialhistoriskt intressanta 1700-talsbebyggelsen. Staden drev ett aktivt markförvärv för att kunna skapa ett kulturresevat på gatans östra sida. Flera gårdshus kom ändå att rivas på 1930-talet.

Idag utgör Malmgårdsvägen en unik gatusträckning med den sammanhängande låga trä- och stenhusbebyggelsen från 1700-talet och 1800-talets första hälft, Groens malmgård och grönskande gårdsmiljöer i slutningen mot Vitabergsparken.

HISTORIK

Scipio Mijtens

År 1664 uppläts tomten till handelsmannen Scipio Mijtens mot friköpeskillingen 100 daler silvermynt.

I TRÄDGÅRDEN FINNS RADER AV ODLINGAR, FRUKTTÄD OCH HÖGA LÖVTRÄD. FOTO: J. MALMBERG.

Sannolikt uppfördes huvudbyggnaden, hus nummer 1, och en del av den röda längan, hus nummer 3, av Mijtsens före 1693. Till huset hörde en trädgård som vid tiden var en statussymbol med frukt- grönsaks- och bärödling.

Groens malmgård

Gården inköptes 1702 av vinhandlaren Werner Groen för att användas som sommarbostad, en så kallad malmgård. Sannolikt var det Groen som lät uppföra trädgårdsmästarbostaden, hus nummer 2 på kartan. 1745 köptes egendomen av Groens arvinge, Joachim Schultz. Enligt en brandförsäkring 1750 bestod egendomen av huvudbyggnaden med altan, drivhus av sten och orangeri av trä. Runt trädgården var ett plank och på tomten stod 286 fruktträd.

Schultz lät utvidga tomten i etapper, bland annat en del av Hårlemans trädgård i väster. Tomten hade sin största utsträckning 1758. År 1979 fick den sin nuvarande storlek. År 1760 flyttade änkan Catharina Schultz till gården. Under malmgårdstiden hade

endast ägarens trädgårdsmästare eller dräng bott där permanent.

Elsa Borgs skyddshem

År 1878 köpte byggmästare Hallström egendomen och upplät den som skyddshem för fallna kvinnor under ledning av Elsa Borg, även kallad Vita bergens drottning. Bland annat sysselsatte sig kvinnorna med trädgårdsskötsel. I trädgårdsmästarbostaden, hus nummer 2, inreddes ett barnhem där de 11 barnen hade var sitt odlingsland i en del av trädgården. Verksamheten fortsatte sedan Stockholms stad 1883 inköpt fastigheten. Skyddshemmet flyttade ut 1928 på grund av förfallna lokaler, trädgårdsmästaren fortsatte dock odlingsverksamheten ytterligare några decennier. Vid slutet av 1930-talet flyttade borgarrådet Knut Ewelöf med familj till gården. Sedan 1983 driver Stiftelsen Malmgården Vita Bergen dagverksamhet och handelsträdgård på gården. I huvudbyggnaden finns även en föreståndarbostad. Trädgårdsmästarbostaden innehåller en bostad och

HUVUDBYGGNADEN MED VY FRÅN SÖDER. FOTO: J. MALMBERG.

i längan vid Lilla Mejtens gränd finns bostäder och förråd.

Kort byggnadshistorik

Huvudbyggnaden, hus nummer 1 på kartan

Enligt en brandförsäkring 1750 bestod huset av dels sten och dels trä med suterrängvåning, bottenvåning, vindsvåning och vind. I suterrängvåningen fanns ett stort kök mot öster samt två välvda källare mot väster. Över den ena källaren var en altan av bräder och staket. Bottenvåningen innehöll fyra rum, en alkov och förstugor. Vindsvåningen hade två vindskammare och ytterligare två avdelade rum. Invändigt fanns två trätrappor, dessutom omtalades en stentrappa som sannolikt var placerad utvändigt.

Omkring sekelskiftet 1800 genomfördes en renovering som gav huset en klassicistisk prägel med profilerad locklistpanel och tegeltak. Någon gång efter att huset panelades ersattes den utvändiga stentrappan av en invändig och den nuvarande huvudentrén med balkong byggdes. Invändigt inreddes rummen i gustaviansk stil med höga pardörrar, bröst- och

fönsterpaneler. Vindsvåningen innehöll fyra rum med kakelugnar och fönsterkupor.

TrädgårdsmästARBostaden, hus nummer 2 på kartan

Vid brandförsäkringen 1750 beskrivs huset med två rum samt en vind under ett brädtak. Under huset fanns en bjälkkällare. 1864 beskrivs huset mer utförligt med två rum med kakelugnar, tapeter och garderob samt kök med spis. Under 1920-talet hade vinden inretts och huset hade därmed i stort sin nuvarande disponering.

Längan vid Lilla Mejtens gränd, hus nummer 3 på kartan

Enligt brandförsäkringen 1750 innehöll byggnaden fem rum och förstugor samt stall, vagnshus och ett hönshus. Överst var vindar och taket var täckt av bräder. Under huset fanns en källare. 1794 fick längan takställning för tobakstorkning.

Vid 1814 års brandförsäkring beskrevs huset med bagarstuga, torkkammare, stall för en häst, fähus för tre kor och rum som uppvärmdes med kakelugnar. På

KAKELUGN FRÅN 1700-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

vinden fanns ett boningsrum samt en stor torkvind. Taket var lagt med tegel, bräder och hade vindskupor.

1848 hade bottenvåningen fabriksrum, sannolikt sidenväveri, men innehöll enligt 1864 år brandförsäkring åter igen rum med kakelugnar.

Upprustning och renovering

Vid slutet av 1930-talet flyttade borgarrådet Knut Ewelöf med familj till fastigheten. I samband med detta genomfördes en renovering och modernisering av huvudbyggnaden som återfick sin högre status-karaktär från 1700-talet. Huset moderniserades med nytt kök och vindsvåningen inreddes med sovrum,

badrum och ett bibliotek. Vindsvåningens fyllningsdörrar från 1600-talet hämtades från andra delar av gården.

TrädgårdsmästARBostaden, hus nummer 2 på kartan, moderniserades med nytt kök och wc under 1950-talet, därefter har badrum inretts i den övre våningen.

Längan vid Lilla Mejtens gränd, hus nummer 3 på kartan, moderniserades och inreddes med lägenheter i dess södra del under 1930-talet.

Trädgården

Trädgården beskrivs för första gången i en brandförsäkring 1750. Sannolikt var den avsedd för nyttododling, likt övriga malmgårdsträdgårdar. Odlingen på en malmgård skulle försörja ägarens hushåll men var även för avsalu. Om ägarfamiljen bodde på gården i perioder kunde det även finnas dekorativa odlingar såsom lövsalar, bersåer och prydnadsträd. I början av 1800-talet planterades pyramidpopplar framför huvudbyggnaden, de föll dock under 1900-talets mitt. Vid slutet av 1800-talet fanns en mängd äppel- och päronträd i trädgården samt krikon, plommonhäckar, hasselbuskar, körsbär, jordgubbs- och smultronland. Även potatis och andra grönsaker samt blommor för snitt. Det terrasserade partiet med åldriga boskéträd norr om huvudbyggnaden ingick i trädgården fram till slutet av 1800-talet. Under 1920-talet byggdes det nuvarande lusthuset som en redskapsbod, hus nummer 4 på kartan, och under 1930-talet anlades terrasser och trappor. 1933 planterades en magnolia i trädgården för att hedra Elsa Borg, trädet står idag på parkmark. Här arrangeras en fest varje år för att fira vårens ankomst och dela ut magnoliapriset, söders eget kulturpris.

BYGGNADSBESKRIVNING

Tomten består av en trädgård som sträcker sig mot Vita berget. I sluttningen mot norr står huvudbyggnaden, hus nummer 1 på kartan, vid den sydvästra tomtgränsen står den före detta trädgårdsmästARBostaden, hus nummer 2 på kartan, och vid den sydöstra gränsen står en lång länga, hus nummer 3 på kartan. Mot norr avgränsas fastigheten av en murad terrassmur med trappa till den del av Vitabergsparken som tidigare ingick i fastigheten. Den sydöstra och sydvästra tomtlinjen avgränsas av ett rödmålat plank. Mot Malmgårdsvägen finns en gråmålad körport som flankeras av två gångportar.

SERVERINGSGÅNG FRÅN 1930-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

Mot väster övergår fastigheten till handelsträdgård utan någon synlig avgränsning.

Trädgård

Från körporten vid Malmgårdsvägen går en grusad gång kantad av breda rabatter med blommor fram till huvudbyggnadens entré. På planerna framför huvudbyggnaden är gräsmattor med odlingsland av olika form och storlek. Trädgården är lummig med flera höga lövträd, gamla fruktträd, buskar och en del häckar. I dess norra delar finns terrasser med kalkstenstrappor.

Huvudbyggnaden, hus nummer 1 på kartan

Exteriör

Byggnaden är ett gulmålat trähus med suterrängvåning, bottenvåning samt inredd vindsvåning. Suterrängvåningen har en svartmålad sockel och grå spritputs. Bottenvåningens fasader har gul locklistpanel med vita lisener och hörnlisener med profilerade kapitäl

och baser. Under det höga, enkupiga säteritaket finns en vit profilerad taklist. Taket har takkupor och grå slätputsade skorstenar. Mot väster finns en utbyggnad med altan som nås från husets bottenvåning samt via en stentrappa från trädgården. På altanen ligger kalkstensplattor och räcke av järn.

Fönstren är avdelade med mittpost till två kopplade utåtgående bågar. I suterrängvåningen är de grönmålade med beslag av 1700-talstyp. Bottenvåningens fönster är vitmålade med profilerade omfattningar och raka profilerade överstycken. Flera fönster har gröna fönsterluckor med horisontell panel.

Huvudentrén är placerad i suterrängvåningen i sydväst. Dörröppningen flankeras av träpelare som bär upp en balkong med räcke av fältindelning och balusterdockor. Huvudentréns dörr är en grönmålad helfransk pardörr med dekorsnickrade fyllningar från 1700-talet och profilerade foder samt spröjsat överljusfönster. Bottenvåningens entré från nordöst omges av två sidofönster och ett pulpettak av plåt. Entrédörren är en glasad spröjsad enkeldörr. Övriga dörrar på huset är pardörrar med glasade överdelar och en enkeldörr med fiskbensmönstrad panel.

Interiör

Husets plan har en mittaxel med entré i vardera änden. Från huvudentrén i suterrängvåningen går en trappa till bottenvåningens entré på den nordöstra fasaden. Trappan har steg av furu och räcket utgörs av plintar med krönande urnor och svarvade balustrer. I suterrängvåningen finns ett äldre kalkstensgolv, rum med kryssvälvt tak och matkällare med tunnvalv och gråstensmur, som troligtvis byggdes under Werner Groens tid. Under 1900-talet byggdes ett äldre kök om till pannrum och två rum samt wc inreddes på våningsplanet.

På bottenvåningen är husets representativa rum placerade. I rummen finns äldre golv med breda bräder, rutlagd parkett från 1937 och bröst- och fönsterpaneler, troligtvis från 1700-talet. Taken är utformade med profilerade stucktaklister med äggstavsmotiv, friser med snäck- och bladmotiv. I salongens tak finns en stor bladkrans. Av eldstäder finns en vit kolonnkakelugn från 1800-talets början och en öppen spis med kalkstenomfattning från 1937.

Rummen förbinds av halvfranska pardörrar med kammarlås och överstycke i form av rektangulärt fält. Sannolikt från 1800-talets början med vissa kompletteringar.

SALONG MED ÄLDRE PARDÖRRAR, BRÖSTPANEL OCH STUCKTAKLIST. ELDSTAD OCH RUTLAGD PARKETT FRÅN 1930-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

Under 1930-talet inreddes bottenvåningen med wc, serveringsrum och kök som bevarar platsbyggda skåp med tidstypiska snäpplås och rostfri bänk. Ovanför trapplöpet i hallen finns en figurativ väggmålning från 1980-talet.

Vindsvåningen innehåller bostadsrum och pentry som i huvudsak inreddes under 1930-talet, delvis med ditflyttade halvfranska enkeldörrar från 1600-talet. I hallen byggdes en öppen slåtputsad spis. I ett av rummen finns en flat kakelugn från 1700-talet med vitt kakel och blå dekor.

TrädgårdsmästARBostaden, hus nummer 2 på kartan
Byggnaden är ett envårigt trähus med källare och inredd vind som står på en gråstenssockel och har panelade rödfärgade fasader med grå knutbrädor. Sadeltaket har enkupigt tegel, takkupor och en stor slåtputsad skorsten. Fönstren är gråmålade med släta foder som mot gatan har överstycken med tandsnitt. Fönstren är utformade med mittpost och kopplade utåtgående bågar med beslag av 1700-talstyp. Två fönster är blindfönster.

På den norra fasaden finns en förstukvist av

gråmålat trä med platta av cement, räcke av locklistpanel, pelare av trä och sadeltak. Entrédörren består av dubbla enkeldörrar, den inre är en helfransk typ från 1700-talet.

Invändigt präglas huset av snickerier från olika tidsepoker. Hallen och trapphuset har väggar av locklistpanel och de två våningarna sammanbinds via en trärappa. I byggnaden finns äldre brädgolv och fyllningsdörrar från olika tidsepoker. Bland annat en dörr med utanpåliggande fyllningar från 1700-talet och halvfranska dörrar från 1930-talet med profilerade foder från 1800-talet. I huset står kakelugnar från tiden omkring sekelskiftet 1900.

Längan vid Lilla Mejtens gränd, hus nummer 3 på kartan

Byggnaden är uppförd i en våning med svartmålad och murad gråstenssockel, rödfärgade och panelade timmerfasader samt ett brutet sadeltak med valmade gavelspetsar och enkupigt tegel. Fönster- och dörrsnickerier är grönfärgade med släta foder. Fönstren har mittpost och två utåtgående kopplade bågar med beslag av 1700-talstyp, sannolikt enstaka ursprungliga.

På den östra långsidan har fönstren fönsterluckor av snedställd, vertikallagd och fiskbensmönstrad panel samt dekorsmida bandgångjärn. I takfallet finns vindskupor.

Dörrar är i huvudsak placerade på den västra fasaden och utgörs av enkeldörrar samt en pardörr med fyllningar. På den östra fasaden finns en logdörr.

Invändigt innehåller huset en bostadsdel i söder

och uthus i norr. I bostadsdelen är ytskikten sentida. Dörrarna utgörs av halvfranska enkeldörrar, både från 1700- och 1800-talet. Av äldre eldstäder finns två öppna spisar och en hörnplacerad kakelugn från 1700-talet.

I den norra delen av längan finns bland annat en fyllningsdörr från 1600-talet.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borganhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.